

izvirni znanstveni članek
prejeto: 2004-11-08

UDK 325.2:312.9(497.4)

STANOVANJSKI VIDIK IZKLJUČENOSTI MIGRANTOV V SLOVENIJI

Maša FILIPOVIĆ

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede, Inštitut za družbene vede, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5
e-mail: masa.filipovic@fdv.uni-lj.si

IZVLEČEK

V članku se avtorica ukvarja z izključenostjo migrantov na stanovanjskem področju. Pri tem se osredotoča na njihov stanovanjski status ter tudi na prostorsko izključenost migrantov v določenih soseskah. Poudari predvsem negativne posledice takšne izključenosti ter možne vzroke zanjo. Nadalje avtorica analizira tudi pristop politike do stanovanjskega vprašanja migrantov, kjer ugotavlja pomanjkanje političnih usmeritev na tem področju.

Ključne besede: migranti, stanovanjsko vprašanje, segregacija, izključenost

L'ALLOGGIO: UN ASPETTO DELL'EMARGINAZIONE DEGLI IMMIGRATI IN SLOVENIA

SINTESI

Nell'articolo l'autrice affronta l'emarginazione degli immigrati in campo abitativo, ne presenta la situazione e la segregazione in determinati quartieri e sottolinea, soprattutto, le conseguenze negative di questa emarginazione e le sue possibili cause. L'autrice affronta, infine, la questione dell'approccio della politica nei confronti della situazione abitativa degli immigrati e, a tale proposito, nota una totale mancanza di indirizzi.

Parole chiave: immigrati, situazione abitativa, segregazione, emarginazione

UVOD¹

V Evropski uniji je migrantsko vprašanje že dalj časa eno od pomembnih tem. Hollifield (1997) meni, da "je imelo malo vprašanj tako pomemben vpliv na politiko in družbo moderne zahodne Evrope kot imigracija" (Mc Laren, 2003, 910). Pri tem se politika intenzivno ukvarja, kako migrante vključiti v "gostujočo" družbo ter kako preprečiti nastanek konfliktov, do katerih lahko pride zaradi medkulturnih in drugih razlik. Vprašanje migrantov in njihovega vključevanja v družbo je kompleksno, zato ne bo obravnavano kot celota, ampak samo en aspekt – stanovanjsko vprašanje oz. vprašanje bivanja.

Bivanje migrantov v veliki meri odseva njihovo vključenost v družbo in položaj v njej. Hkrati pa je bivanje pomembno kot samostojno vprašanje, saj je pravica do primerne stanovanja ena od temeljnih človekovih pravic. "Primerno, cenovno dosegljivo in dostopno stanovanje je splošno priznано kot temeljna sestavina življenja v miru, dostojanstvu in varnosti kot treh temeljnih človekovih pravicah" (Mandič, 1999a, 28). Ta načela se kažejo tudi v Resoluciji OZN o človekovi pravici do primerne stanovanja (1993),² v kateri so pravice do stanovanja konkretizirane kot: pravna varnost uporabe, dostopnost storitev, materialov, infrastrukture, cenovna dosegljivost, dostopnost, lokacija (dostop do zdravstvenih, izobraževalnih in drugih storitev) in kulturna primernost. Slednje kaže tudi na upoštevanje medkulturnih razlik.

Na politični ravni je torej pravica do stanovanja že zelo uveljavljena in opredeljena v mnogih deklaracijah, kot na primer na drugi konferenci Združenih narodov o človekovem bivanju – Habitat II v Istanbulu 1996, pomemben je tudi "UN Centre on Human Settlement" in ustanovitev "UN Human settlement programme 2001", katerega cilj je promoviranje stanovanjskih pravic, opazovanje sistemov, razvoj dobrih praks, ipd. Vendar pa je aplikacija teh načel s strani nacionalnih vlad pomankljiva, kar velja tudi v državah EU (Edgar, Doherty, 2002, 19).

Stanovanjsko vprašanje v Evropski uniji se navezuje na probleme socialne izključenosti in na njihovo reševanje, npr. prek politik urbane regeneracije, pa tudi na vlogo stanovanja pri krepitvi družbene kohezije. Ta tema bila predmet debate na sestanku stanovanjskih ministrov na ravni Evropske unije v Parizu 2000 (Edgar, Doherty, 2002, 20). V okviru teh tem bo v članku naslovljeno vprašanje izključenosti migrantov v Sloveniji v

njeni prostorski dimenziji. Namreč, kakšen dostop do stanovanja imajo migranti, ali se koncentrirajo na določenih lokacijah ter so s tem prostorsko izključeni iz družbe? Pri tem je pomembno upoštevati, da ta prostorska ločitev lahko s seboj prinese tudi izključenost iz drugih sfer oziroma nižjo kakovost življenja.

MIGRACIJSKA GIBANJA

Za okvir članka bodo v nadaljevanju na kratko predstavljeni migracijski tokovi v Sloveniji. Migracijsko vprašanje v Sloveniji je primarno vezano na republike bivše Jugoslavije. To velja tako za zgodnje migracijske tokove še v času SFRJ kot tudi za kasnejše migracijske tokove po osamosvojitvi Slovenije, kjer je šlo predvsem za begunce iz območij bivše Jugoslavije.

Zavratnik Zimic (2004) loči med tremi glavnimi migracijskimi valovi v preteklosti. Prvi val je bila migracija znotraj SFRJ, kjer je bila Slovenija destinacija za migrante iz drugih republik. Ti so prihajali predvsem iz ekonomskih razlogov. Največji migracijski tok v Slovenijo je bil med letoma 1971 in 1981. V tistem času je opaziti večji upad deleža slovenskega prebivalstva (1971 94,04% Slovencev, 1981 90,77%).³ Upad se je nadaljeval do leta 1991, ko je bilo v Sloveniji glede na statistične podatke 88,31% Slovencev. Novi izraziti upad v deležu Slovencev pa je viden med letoma 1991 in 2002, in sicer na 83,06% posameznikov, ki so se narodno opredelili kot Slovenci v zadnjem popisu prebivalstva. Vendar pa se glede na podatke popisa ta upad ne more pripisati porastu drugih nacionalnih skupin v Sloveniji, ampak se je izrazito povečalo število odgovorov "neznano", kar tako otežuje interpretacijo tega zmanjšanja števila narodno opredeljenih kot Slovencev.

Drugi migracijski val se nanaša na dogodke po osamosvojitvi Slovenije. Gre za prisilno migracijo zaradi vojnih razmer na območju bivše Jugoslavije. Tako je leta 1991 prišlo v Slovenijo veliko število beguncev iz Hrvaške, kasneje pa še iz Bosne in Hercegovine. Leta 1992 naj bi bilo tako v Sloveniji po podatkih Rdečega križa Slovenije približno 70.000 beguncev iz tega območja. Število je potem upadalo in leta 1995 je bilo v Sloveniji še približno 20.000 beguncev (Zavratnik Zimic, 2004). Po prvem uradnem evidentiranju oktobra 1993 je bilo v Sloveniji 31.100 beguncev. Leta 1996 se je število beguncev zmanjšalo na 10.500. Leta 1999 je v Slovenijo pribežalo tudi okoli 3.600 oseb s Kosova. Z umiritvijo razmer na območju bivše Jugoslavije se je število be-

1 Pričujoči članek se v nekaterih delih naslanja na ugotovitve raziskave Mandič, Boškič, Filipovič, Pezdir (2004).

2 Resolucija se naslavlja na Člen 11 The right to adequate housing, CESR General comment no4. v International covenant on economic social and cultural rights. (1966). Dostopno na: [http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/\(symbol\)/CESCR+General+comment+4.En?OpenDocument](http://www.unhcr.ch/tbs/doc.nsf/(symbol)/CESCR+General+comment+4.En?OpenDocument)

3 Vir: Popis prebivalstva 1971 in Popis prebivalstva 1981, Statistični urad RS. Gre za samodeklarirano narodno opredeljenost.

Tabela 1: Popisi prebivalstva 1961–2002, narodnostna opredeljenost.
Table 1: Population censuses between 1961 and 2002 – national affiliation.

	1961	1971	1981	1991	2002
	delež	delež	delež	delež	delež
	share	share	share	share	share
	%	%	%	%	%
SKUPAJ	100	100	100	100	100
Narodno opredeljeni	99,75	99,11	97,95	96,43	89,97
Slovenci	95,65	94,04	90,77	88,31	83,06
Italijani	0,19	0,18	0,12	0,15	0,11
Madžari	0,66	0,53	0,48	0,42	0,32
Romi	0,01	0,06	0,08	0,12	0,17
Albanci	0,02	0,08	0,11	0,18	0,31
Avstrijci	0,02	0,02	0,01	0,01	0,01
Bolgari	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Bošnjaki	...	...	...	...	1,10
Čehi	0,04	0,03	0,02	0,02	0,01
Črnogorci	0,09	0,12	0,17	0,23	0,14
Grki	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Hrvati	1,97	2,47	2,93	2,76	1,81
Judje	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Makedonci	0,06	0,09	0,18	0,23	0,20
Muslimani	0,03	0,19	0,73	1,39	0,53
Nemci	0,05	0,02	0,02	0,02	0,03
Poljaki	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Romuni	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Rusi	0,02	0,02	0,01	0,01	0,02
Rusini	0,02	0,00	0,00	0,00	0,00
Slovaki	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Srbi	0,86	1,20	2,27	2,48	1,98
Turki	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01
Ukrajinci	...	0,01	0,01	0,01	0,02
Vlahi	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Drugi	0,03	0,02	0,03	0,05	0,08
Narodno neopredeljeni	0,17	0,73	1,76	1,36	1,13
Opredelili so se kot Jugoslovani	0,17*	0,39	1,39	0,63	0,03
Opredelili so se kot Bosanci	...	...	...	...	0,41
Regionalno opredeljeni	–	0,16	0,21	0,27	0,07
Drugi	–	0,18	0,16	0,46	0,62
Niso želeli odgovoriti	...	...	...	...	2,47
Neznano	0,07	0,16	0,29	2,21	6,43

Vir: Statistični letopis 2003. SURS. www.stat.si

Tabela 2: Migracija v Slovenijo glede na deželo prvega prebivališča in število let bivanja v Sloveniji.
Table 2: Migration to Slovenia according to the country of origin and the years of residence in Slovenia.

Prvo prebivališče	Skupaj	Leta bivanja v Sloveniji					
		0-9	10-19	20-29	30-39	40-49	50+
Skupaj	169 605	20 209	33 934	53 374	30 038	17 120	14 930
Bivša Federativna Jugoslavija	150 763	15 335	31 693	48 870	28 426	16 654	9 785
Bosna in Hercegovina	67 670	6 944	18 950	27 031	10 375	3 174	1 196
Hrvaška	49 418	3 143	6 768	11 428	12 076	10 243	5 760
Makedonija	27 238	3 319	4 506	8 820	5 146	2 869	2 578
Jugoslavija	6 437	1 929	1 469	1 591	829	368	251
Druge države Evrope	16 908	4 121	1 973	4 163	1 356	408	4 887
Nevropske države	1 934	753	268	341	256	58	258

Vir: Popis prebivalstva 2002, SURS.

Opomba: V popis so vključene vse osebe, ki so živele v Sloveniji v času popisa, ne glede na njihov legalni status.

guncev zmanjševalo. Določen del se jih je vrnil v svoje domove, drugi so nadaljevali pot v druge države, del pa si je uredil status v Sloveniji. V letu 2002 sta bila zaprta dva nastanitvena centra (Ljubljana, Hrastnik), v preostalih sedmih centrih je bilo konec leta 2002 nastanjenih še 807 oseb (podatki Urada za priseljevanje in begunce).

Tretji migracijski val po Zavrtnik Zimic (2004) je novodobna migracija iz bolj oddaljenih, neevropskih držav. Slednja v Sloveniji nima takšnih dimenzij kot je to značilno za nekatere druge evropske države. V Sloveniji namreč večinski delež predstavljajo migranti iz republik bivše Jugoslavije, in to ostaja nespremenjeno tudi glede na podatke zadnjega popisa prebivalstva 2002 (po teh podatkih je delež migrantov iz območij bivše Jugoslavije 89%).

Poudarek tega članka bo predvsem na prvem valu migracij in stanovanjskem vprašanju teh migrantov. Ti so danes v Sloveniji že dalj časa, kar pomeni, da je njihova stanovanjska kariera šla že skozi več obdobij. Največje zanimanje bo v članku namenjeno njihovem položaju danes in ali prihaja do koncentracije glede na njihovo lokacijo bivanja, kar se bo poskusilo analizirati na podlagi izbranih primerov.

STANOVANJSKI STANDARD

Standard bivanja migrantov je ob prihodu v novo državo običajno nižji kot standard ostalih prebivalcev. To je povezano z izključenostjo iz stanovanjskega sistema, saj migrantom nepoznavanje dežele, nepoznavanje jezika, predsodki in diskriminacije otežujejo dostop do tega sistema.

To je bilo deloma značilno tudi za migrante prvega

vala v Sloveniji. Vendar pa je bilo njihovo stanovanjsko vprašanje v veliki meri rešeno s strani podjetij, ki so jih zaposlovala kot "tujo" delovno silo. Tako so bili delavci v veliki meri prvotno nastanjeni v delavskih domovih. Poleg delavskih domov so bile oblike reševanja bivanjskega vprašanja tudi pomoč sorodnikov ali prijateljev, ki so že imeli stanovanje, ali pa zasebni najemni sektor. Samogradnja, ki je bila med slovensko populacijo v preteklosti pomemben način reševanja stanovanjske problematike, je imela določeno vlogo tudi med migranti. Dolenc (2003) tako ugotavlja, da je v Trzinu 11% migrantskih gospodinjstev rešilo svoje bivalno vprašanje na ta način. Pri tem je bil med samogradnjo določen delež tudi gradnje na črno. Reševanje bivanjske stiske za gradnjo na črno je lahko vodilo v celotna naselja črne gradnje, kar je razvidno na primeru Rakove Jelše v Ljubljani. Določena naselja črne gradnje so bila v kasnejšem obdobju legalizirana. Gantar in Kos (1988) menita, da je bil vzrok za črno gradnjo deloma neučinkovit stanovanjski sistem in neučinkovito urbano planiranje, deloma pa tudi slabe razmere na zasebnem najemnem trgu.

V preteklosti je bilo migrantom dostopno tudi državno najemno stanovanje. Z osamosvojitvijo Slovenije je velik del imigrantov pridobil slovensko državljanstvo ter s tem tudi možnost odkupa tega stanovanja (t.i. Jazbinškov zakon). S tem se je njihovo stanovanjsko vprašanje rešilo podobno kot večini Slovencev. To delno nakazuje tudi zadnji Popis prebivalstva 2002, saj je 76,5% migrantskih gospodinjstev⁴ lastnikov stanovanja (v celotni populaciji je delež lastnikov 82,2%). Nekoliko več migrantskih gospodinjstev, kot je to značilno za populacijo v celoti, pa je najemnikov v neprofitnem stanovanjskem sektorju (tabela 3).

Tabela 3: Stanovanjski status.
Table 3: Housing status.

	Vsa gospodinjstva		Migrantska gospodinjstva	
	število	delež	število	delež
Lastnik, solastnik	558203	82,2%	81243	76,5%
Najemnik v neprofitnem stanovanju	42208	6,2%	11557	10,9%
Najemnik v profitnem stanovanju	7904	1,2%	2921	2,7%
Najemnik v socialnem stanovanju	2000	0,3%	528	0,5%
Najemnik v poslovnem stanovanju	2827	0,4%	1021	1,0%
Podnajemnik	7015	1,0%	2908	2,7%
Uporabnik	55734	8,2%	5282	5,0%
Drugo	3059	0,5%	768	0,7%

Vir: Popis prebivalstva 2002 (marec 2004).

V stanovanjskem statusu so torej le manjše razlike med migrantsko in ostalo populacijo v Sloveniji. Večjih razlik glede kakovosti stanovanj (če se jo opazuje glede na prisotnost osnovnih pritiklin, kot sta stranišče na izplakovanje in kopalnica) prav tako ni. Glavno razliko se lahko vidi v velikosti stanovanj ter posledično v stanju (pre)naseljenosti. Migrantska gospodinjstva imajo namreč v povprečju manjša stanovanja ter povprečno več članov gospodinjstva. Vendar pa tudi tu odstopanja od slovenskega povprečja niso zelo velika, čeprav niso zanemarljiva. Podobne ugotovitve o slabšem dostopu migrantov do stanovanjskega trga ugotavlja Friedrich (1998) na primeru Nemčije. Tudi tam so migrantska gospodinjstva običajno večja in prebivajo v manjših stanovanjih, kot je to značilno za nemško populacijo.

Poleg same kakovosti stanovanj pa je pomembna tudi njihova lokacija. Ta lahko kaže izključenost migrantov v primeru, ko se slednji nahajajo v degradiranih, nevdrževanih soseskah s slabo infrastrukturo. To se navezuje na vprašanje segregacije ali getoizacije.

Tabela 4: Pritikline.
Table 4: Bathroom facilities.

	Vsa gospodinjstva		Migrantska gospodinjstva	
	število	delež	število	delež
Kopalnica	643934	94,8	101785	95,8
Brez kopalnice	35016	5,2	4443	4,2
Stranišče na izplakovanje	646029	95,2	101958	96,0
Brez stranišča na izplakovanje	32921	4,8	4270	4,0

Vir: Popis prebivalstva 2002 (marec 2004).

Tabela 5: Velikost stanovanj.
Table 5: Apartment size.

	Vsa gospodinjstva	Migrantska gospodinjstva
Povprečna velikost stanovanja (m ²)	76,8	70,0
Povprečna velikost gospodinjstva	2,9	3,2
Povprečno število sob na gospodinjstvo	2,78	2,53
Povprečno število sob na gospodinjstvo*	2,75	2,51
Povprečno število oseb na sobo	1,03	1,24
Povprečno število oseb na sobo*	1,04	1,25

Vir : Popis prebivalstva 2002 (marec 2004).

* sobe, namenjene za poslovne dejavnosti, niso štete

VPRAŠANJE PROSTORSKE IZKLJUČENOSTI

Poleg stanovanjskega standarda je predmet obravnave tudi izključenost migrantov na stanovanjskem področju v neposrednem smislu prostorskega ločevanja. Izključenost v tem smislu je torej povezana s prostorsko segregacijo, to je koncentracijo migrantov v določenih soseskah, pri čemer so to lahko soseske s stanovanji

4 Kot migrantsko gospodinjstvo je bilo klasificirano vsako gospodinjstvo, ki ima vsaj enega člana, ki je imel prvo prebivališče po rojstvu izven Slovenije.

nižje kakovosti, s slabšo infrastrukturo in s slabšo povezavo z ostalimi predeli mesta, z višjo kriminaliteto in drugimi problemi ter tudi s slabšo simbolno podobo (status v mestu). Taka prostorska izključenost je torej povezana z ostalimi oblikami izključenosti.

Trbanc (1996) definira socialno izključenost kot proces in situacije izključenosti posameznika in skupin iz možnosti, prednosti in pravic (političnih, ekonomskih in družbenih), ki so splošno dostopne in pričakovane v zahodnih sodobnih družbah. Pri tem se lahko izključenost pojavi v različnih sferah: ekonomski, politični, družbeni, med katere spada tudi izključenost iz stanovanjske sfere. To je lahko izključenost iz stanovanjskega trga, kar se navezuje na nižji stanovanjski standard (slabša kakovost stanovanj, manjša varnost uporabe – najemna stanovanja), lahko pa tudi prostorska izključenost v širšem smislu – odrinjenost na rob mesta, v soseke s slabšo infrastrukturo, ipd.

Mandič (1984, 136) pravi, da "urbana segregacija pomeni predvsem tendenco organiziranja prostora v področja z visoko stopnjo notranje družbene homogenosti, med področji pa obstajajo pomembne neenakosti, ne le v smislu razlik, pač pa tudi hierarhije." Stanovanjsko segregacijo tako pojmuje kot preslikavo družbene neenakosti v prostor.

"Segregacija ne implicira le enostavne fizične ločitve skupin v prostoru kot takem, "na sebi", pač pa ločitev v prostoru, ki je vedno že družbeno proizveden in ima kot tak določene proizvedene lastnosti, ki so jih skupine, glede na možnost uporabe prostora in njegovih značilnosti, deležne ali pa ne. Ni torej pomembno le dejstvo ločenosti, ampak in predvsem tudi to, da prisvajanje različnih prostorov implicira različne (ne)ugodnosti v zvezi s stanovanjsko lokacijo: to poleg značilnosti samega stanovanjskega okolja (stanovanjski standard v širšem smislu) karakterizira tudi dostop do strateških točk urbane strukture." (Mandič, 1984, 134).

Dejstvo ločenosti je torej lahko med drugim problematično tudi zato, ker migrantskim gospodinjstvom omejuje dostop do urbane infrastrukture, kar vpliva na njihovo kakovost bivanja. O problematiki razporeditve urbanih resursov govori že Pahl. Meni namreč, da je dostop do urbanih resursov nujno neenak, pri čemer pa ta nujnost ni nekaj, kar ne bi bilo družbeno ustvarjeno. Ker dostop do resursov definira tudi življenjske priložnosti, je nujen tudi konflikt glede resursov (Pahl, 1975 v Saunders, 1993).

Že Klinar (1993) je opozarjal, da je reakcija imigrantske družbe na imigrante poleg asimilacije pogosto tudi izolacija in segregacija. Novejši procesi poudarjajo nasproti asimilaciji etnični pluralizem, interkulturalistične procese (Klinar, 1993, 395). Segregacijo nekateri avtorji (npr. Boal, 1999) vidijo kot proces, sestavljen iz več možnih stopenj, in sicer asimilacije (kjer ni kulturnih, ekonomskih ali prostorskih ločevanj), pluralizma (ko se ohranja kulturna identiteta in delno tudi pro-

storska ločitev), segmentacije (kjer so prostorske ločitve jasnejše) ter polarizacije (kot ekstremna segmentacija, npr. geto) (Johnston et al., 2002). Van Kempen in Ozueken (1998; 1632) pa definirata prostorsko segregacijo kot prostorsko ločitev skupin znotraj širše populacije. Pri tem je lahko segregacija na različnih nivojih, in sicer med stanovanjskimi enotami znotraj soseke, med soseškami znotraj mesta ter med mesti in okoljem. Segregacija na enem nivoju ne pomeni samodejno segregacije na drugih nivojih.

Glavne destinacije prvega vala migrantov iz republik bivše Jugoslavije so bila mesta, predvsem Ljubljana, Celje, Velenje, Kranj in Jesenice. Takrat so ta mesta nudila zaposlitev migrantom zaradi razvijajoče industrije. To linijo so zato imenovali tudi "industrijski polmesec". Poleg tega so bila območja nekoliko intenzivnejše imigracije tudi območja na meji s Hrvaško ter obalno območje (Zavratnik Zimic, 2004). To bi se lahko po Van Kempenu in Ozuekrenu opredelilo kot en nivo segregacije – območja koncentracije migrantov na ravni države. V mestih pa se lahko potem nadalje razvije segregacija na nižjih nivojih (npr. raven sosek).

Ker preglednih podatkov za Slovenijo o segregaciji migrantov na nivoju mest ni, si je možno pri proučevanju tega vprašanja pomoč poiskati pri nekaterih izbranih primerih. O izrazitejši prostorski ločitvi imigrantov govori na primer Dolenc (2003) v Tržiču, in sicer gre za hrvaške migrante v Jelendolu. Prvotno so bili to sezonski delavci za delo v bližnjih gozdovih, ki so v Slovenijo prišli že v 60 letih. Najprej so živeli v kočah v gozdovih, kasneje pa so se naselili na območju Jelendola, skupaj z svojimi družinami. To območje naj bi bilo tako še vedno večinsko poseljeno s Hrvati in kot ugotavlja Dolenc (2003, 141), je nivo asimilacije med njimi najnižji. Tak primer v Sloveniji gotovo ni osamljen.

Tudi v Ljubljani so se razvile "soseke migrantov". Tak primer sta na primer soseki Tomačevo in Rakova Jelša. Na začetku bi se lahko te soseke imenovalo kar barakarsko naselje, saj je bila gradnja nizke kakovosti, v veliki meri pa je šlo za črne gradnje. Gantar in Kos (1988) ugotavljata, da primer Rakove Jelše na drastičen način kaže aktualnost črnograditeljske prakse. Pri tem so bili stanovanjski objekti v Rakovi Jelši zelo različne kakovosti, od kakovostno zgrajenih hiš do improviziranih barak. Avtorja navajata, da je bila črna gradnja "rezultat dejstva, da legalni sistem stanovanjske oskrbe ni omogočal zadovoljevanja stanovanjskih potreb za določene kategorije prebivalcev (priseljenci z nižjim socialnim položajem)" (Gantar, Kos, 1988, 6). Tu se torej izrazito kaže marginaliziranost priseljencev na stanovanjskem področju. V intervjujih pa je bilo pogosto izpostavljeno dejstvo, da Slovencev na tem področju ni (veliko) in je zato prihodnost stanovalcev (vprašanje rušenja hiš) bolj tvegana. To implicira različno obravnavanje migrantov in domačega prebivalstva. Poleg problema nizke kakovosti gradnje je bil izrazit problem tudi komunalna infra-

struktura. Intervjuji s prebivalci v raziskavi Gantar in Kos (1988) kažejo, da je bilo za komunalno infrastrukturo slabo poskrbljeno (šlo je za nelegalne priklope na vodovodno omrežje ipd.). Posledično je bil zelo pereč sanitarno-higienski problem, saj so v soseski imeli epidemije tuberkuloze, hepatitisa in zlatenice.

Kot problemi so bili tako izpostavljeni komunalna ureditev ter dejstvo, da občani počasi legalizirajo objekte, kljub temu da je ta možnost obstajala. Kasneje so se ta naselja legalizirala, uredila se je tudi infrastruktura. "Rakova Jelša je (danes) pravzaprav že primer postopne transformacije iz nelegalnega in deloma tudi barakarskega naselja v bolj ali manj 'normalno' predmestno naselje enodružinskih hiš." (Gantar, Kos, 1988, 83). "Vzporedno s posamičnimi popolnimi ali delnimi legalizacijami gradnje je potekalo tudi oblikovanje socialne in celo 'politične' identitete naselja in prebivalcev, ki se navsezadnje kaže tudi v ustanovitvi samostojne krajevne skupnosti (...)." (Gantar, Kos, 1988, 84). Vendar pa to naselje še vedno ostaja vrednotno označeno. Neorganiziran razvoj teh območij pa je vplival tudi na njihovo funkcionalnost, infrastrukturo ipd. in s tem tudi na kakovost bivanja na tem območju. Rakova Jelša bi lahko bila tako primer izrazitejše koncentracije migrantov na enem območju, pri čemer se potrjuje predvidevanje o njihovih slabših bivalnih pogojih.

Poleg te izrazitejše segregacije migrantov pa je lep primer za opazovanje vključenosti migrantov v prostorskem smislu tudi soseska Nove Fužine v Ljubljani. Zanj je namreč značilen nekoliko večji delež priseljencev iz republik bivše Jugoslavije. V tem konkretnem primeru se ne more govoriti o segregaciji, ampak le o povečani koncentraciji prebivalstva druge etnije na enem območju. Poulsen et al. (2002) so ustvarili lestvico glede na stopnjo izolacije migrantske skupine od ostale družbe. Tako ločijo med petimi tipi skupnosti: 1. izolirana gostiteljska skupnost (manjšine so praktično neobstoječe), 2. neizolirane gostiteljske skupnosti (50-80% stanovalcev predstavlja "domača populacija", ostale etnične skupnosti pa predstavljajo pomemben delež), 3. mešane skupnosti ("domača populacija" predstavlja manj kot 30%, prevladuje več večjih etničnih skupnosti), 4. polarizirane skupnosti (ena etnična skupina predstavlja več kot 60% prebivalstva) in 5. izredno polarizirane skupnosti (ena etnična skupina predstavlja več kot 60% lokalnega prebivalstva in hkrati je delež te skupine v mestu nad 40%). V večini primerov bi se verjetno lahko soseske uvrstilo v tip neizolirane gostiteljske skupnosti. Tak primer bi bila soseska Fužine, saj glede na rezultate raziskave Restate (2004) danes delež Neslovencev v tej soseski predstavlja 22% (Černič Mali et al., 2004). Natančneje, v Novih Fužinah naj bi bila etnična sestava soseske naslednja: 72,9% Slovencev, 4,2% neznano in 22,9% drugih narodnosti, pri čemer je 7,2% Bošnjakov, 5,1% Hrvatov in 7,6% Srbov. Ta delež je sicer lahko nekoliko podcenjen, vendar pa zagotovo ne presega

50%, kar je postavljena meja znotraj modela Poulsona in drugih. Kaže pa, da je v soseski nekoliko večja koncentracija migrantov, kot je to značilno za Ljubljano v celoti (85% prebivalcev Ljubljane je na zadnjem popisu izjavilo, da so Slovenci) (Černič Mali et al., 2004).

VZROKI ZA PROSTORSKO IZKLJUČENOST IN NJENE POSLEDICE

Mnogi avtorji (npr. Van Kempen, Ozuekren, 1998; Saunders, 1993; Murie et al., 2003; Mandič, 1984) so med seboj primerjali prispevke različnih teorij pri obravnavi dogajanja v mestu, razvoju sosesk ter s tem posredno vzroke, zaradi katerih prihaja do prostorskega ločevanja in izključevanja. Vsi so poudarili prispevek Čikaške šole, pri čemer pa so opozorili tudi na pomanjkljivosti teh starejših razlag. Pomen Čikaške šole je predvsem v tem, da je prepoznala, da mesto skozi svoj historični razvoj postane diferencirano v ločene skupnosti, ki so prostorsko segregirane v različna območja ali sektorje. Ti so povezani s specifičnim tipom prebivalcev, ki kolektivno izražajo določeno vrsto kulture (Saunders, 1993, 115).

Van Kempen in Ozuekren (1998) naredita v svojem članku kratek pregled teorij o vzrokih segregacije. Ločita med tremi glavnimi tradicionalnimi pristopi (povezanimi predvsem s Čikaško šolo), behavioralnimi pristopi ter pristopi, ki poudarjajo resurse in omejitve. Pri tem naj bi bila glavna pomanjkljivost tradicionalnih pristopov pogled na mesto kot samostojno entiteto, poleg tega pa tudi premajhen poudarek na vlogi preferenc in na procesih izbire. Ti pristopi niso poudarjali individualnih vzrokov za segregacijo, kar pa je značilno za behavioralni pristop. Slednji torej upošteva posameznikove preference, zadovoljstvo in s tem motive za selitev, pa tudi položaj gospodinjstva znotraj družinskega cikla. Vendar pa je pomanjkljivost tega pristopa njegovo neupoštevanje omejitev izbire. To postavljajo v ospredje neo Marksistični ter neo Weberski pristopi, v katerih se poudari vlogo omejitev, ki jih posameznikom postavlja stanovanjski trg, ter njihovo omejenost z lastnimi resursi. Pomemben je tudi t.i. menagerial pristop, kjer je poudarjen pomen institucionalnih faktorjev, vloga vlade. Kot nadgradnjo pa mnogi sociologi in geografi danes poudarjajo pomen kontekstualnih faktorjev, tj. globalnih procesov, kot so ekonomski, demografski in politični razvoj.

Stanje v Sloveniji bi se morda lahko dalo povezati s tremi glavnimi teorijami, in sicer z vlogo institucij (države) na stanovanjskem trgu, z omejitvijo izbire in pomanjkanje resursov migrantov ter nenazadnje tudi z globalnimi kontekstualnimi dejavniki, med katerimi bi se poudarilo predvsem politične in ekonomske spremembe (v obdobju devetdesetih let prejšnjega stoletja). Vendar s tem se ne izključuje pomena in vloge drugih pristopov pri pojasnjevanju slovenskih razmer.

Vpliv institucionalnih faktorjev je izrazito viden na primer v preskrbi s socialnimi stanovanji. S tem država

lahko posredno pripelje do koncentracije določenega segmenta prebivalstva v enem prostoru. Ta faktor je viden na primer v soseski Nove Fužine, kjer so bila v osnovi zgrajena socialna stanovanja (70% naj bi bilo družbenih stanovanj) (Černič Mali et al., 2004). Na ta tip stanovanj se je vezal socialno-ekonomsko nižji sloj prebivalstva. Ta socialno nižji sloj prebivalstva, ki so ga v veliki meri sestavljali ravno migranti, je po vsej verjetnosti pripeljal tudi do stigmatizacije soseske. Gre torej za družbeno konstrukcijo pomena prostora, kjer pride v ospredje njegova simbolna vrednost in pomeni, ki se vežejo na prostor (v omenjenem primeru sosesko). Pri tem pa je pomemben pomislek Van Kempna in Ozuekrena (1998), ki poudarjata, da posamezna soseska nikoli ne vsebuje popolno mešanico stanovanjskih tipov glede na njihovo ceno, starost in lastništvo/najem. Zato koncentracija določenega tipa stanovanj samodejno za seboj povleče tudi določeno stopnjo koncentracije določenega tipa prebivalstva. Tudi Murie et al. (2003) opozarjajo na pogost pojav, da so soseske, ki so bile grajene za določeno strukturo ljudi, tudi kasneje zanimive predvsem le za to isto strukturo ljudi, kar lahko posledično vpliva na problematičnost soseske. Na primer, če je bila soseska zgrajena za potrebe gradnje socialnih stanovanj, obstaja velika verjetnost, da se bodo v sosesko selili ljudje z nizkimi dohodki. Posledica tega je visoka koncentracija gospodinjstev z nizkim dohodkom, višja stopnja brezposelnosti, ravno tako je relativno visok delež pripadnikov različnih etničnih manjšin (Murie et al., 2003).

Nadalje je na stanovanjski položaj migrantov vplivala v veliki meri tudi sprememba političnega sistema ter spremembe na stanovanjskem trgu. Tako so v primeru, da so sprejeli slovensko državljanstvo, imeli možnost ugodnega odkupa stanovanja, kar je razvidno tudi v njihovem sedanjem stanovanjskem statusu.

Naslednji pomembni dejavniki pa so dejavniki omejitve in pomanjkanje resursov. Prišleki so lahko omejeni v svoji izbiri stanovanj predvsem s svojimi nižjimi finančnimi zmožnostmi, kar povzroči njihovo večjo koncentracijo v cenejših predelih mesta. S tem dejavnikom omejitve je povezana tudi diskriminacija migrantov na stanovanjskem trgu, saj v določenih predelih posamezniki ali pa stanovanjske agencije ne želijo oddajati stanovanj migrantom (eden od 'argumentov' je tudi, da bi lahko zato območje izgubilo na vrednosti).

Mandič (1984) kot pomemben dejavnik segregacije pri nas poudarja ravno odsotnost izbire, kar je še vedno relevantno tudi v današnji stanovanjski situaciji. Pomembnost odsotnosti izbire se potrjuje tudi na primeru Novih Fužin, saj je bil najpogostejši razlog, zaradi katerega so se posamezniki priselili v sosesko (glede na raziskavo Restate 2004) ravno to, da drugih stanovanj ni bilo na voljo (Černič Mali et al., 2004).

Friedrichs (1998) pa opozarja še na eno zanimivo dejstvo, povezano z omejitvijo izbire. V Nemčiji ne ugotavlja povečane segregacije migrantov, vendar pa

meni, da je lahko to dejstvo povezano ne nujno z večjo tolerantnostjo in sprejemanjem migrantskih skupin, ampak deloma tudi z omejeno izbiro domače populacije na stanovanjskem področju. Tako se zaradi pomanjkanja stanovanj in slabih finančnih zmožnosti morda precejšen delež ljudi ne odseli iz etnično mešane soseske, čeprav bi morda to radi storili. Ta pomislek je vredno upoštevati tudi v Sloveniji, kjer je možnost izbire na stanovanjskem trgu zaradi pomanjkanja stanovanj ter njihove visoke cene omejena.

Drugi dejavnik, v bistvu nasprotni dejavnik omejitvi, pa je dejavnik izbire, ki lahko tudi pripelje do segregiranih sosesk. Prišleki namreč lahko izberejo sosesko, v kateri že imajo znance ali v kateri obstaja že določena kulturna infrastruktura, ki jim lajša prve korake v mestu ali pa omogoča ohranjanje stika z domačo kulturo. Friedrichs (1998) tako poudarja, da večja kot je razlika med manjšinsko in dominantno kulturo, večji bodo pritiski manjšine, da vzpostavijo svojo kulturno infrastrukturo. Van Kempen in Ozuekren (1998) tudi ugotavljata, da koncentracija etničnih skupin slednjim olajša vzdrževanje socialnih omrežij. Ta omrežja pa posameznikom lahko olajšajo vključitev v trg dela; npr. podjetniki iščejo delavce med znanci oz. znotraj svoje etnične skupine. Prostorska koncentracija je torej lahko stvar izbire zaradi lajšanja vsakdanjega življenja.

Ugotovljeno je bilo, da je segregacija lahko stvar omejitve izbire ali pa je prostovoljna, saj naj bi koncentracija ljudi s podobnimi značilnostmi lahko tudi lajšala bivanje. To velja tako za migrante kot tudi za "domačo populacijo". Bauman (2001) govori o pojavljanju prostovoljne getoizacije v današnji družbi. Gre za proces prostovoljne getoizacije znotraj soseske, in sicer tako, da se jo s pomočjo modernih nadzornih sistemov, fizičnih pregrad idr. preoblikuje v varno utrdbo. Gre torej za oblikovanje ograjenih skupnosti. Običajno se slednje oblikujejo s strani "domače" populacije, premožnejših, ki se tako hočejo zaščititi pred "nevarnim" zunanjim svetom. Podoben fenomen opisuje tudi Williams (1990), in sicer govori o stanovanjskih nišah. Meni, da gre v teh primerih za nov način zmanjševanja konfliktov s pomočjo segregacije in v manjši meri tudi separacije. Takšna niša temelji na podobnosti stanovalcev, saj naj bi se s tem zmanjšala potreba po kompromisih in povečalo zadovoljstvo. Niša naj bi ne bila le bivalni prostor, ampak naj bi omogočala tudi ustrezen življenjski slog. Williams vidi take niše, ki so notranje kohezivne, hkrati pa šibkeje povezane v širše urbano okolje, kot vedno bolj razširjeno prostorsko obliko. Tudi tu se lahko poudari podobne negativne posledice, kot to velja za ograjene skupnosti, saj ravno ta ločenost in homogenizacija lahko negativno vpliva na stališča do migrantov – nepoznanega v okolju. Učinek prostovoljne getoizacije je reproduciranje izolacije (Bauman, 2001). Pomembnost stikov med ljudmi ("domačini" in tujci) pri zmanjševanju predsodkov do migrantov je bila poudar-

jena že v večih raziskavah (glej npr. McLaren, 2003). Segregacija ima tako lahko negativne učinke ne samo za migrante, ampak tudi za širšo družbo.

Vprašanje, ki se tudi postavi, je, ali se sčasoma prostorska izključenost migrantov zmanjšuje ali povečuje? Če bi se privzelo Inglehartovo teorijo, da se v postmodernem obdobju povečuje tolerantnost, potem bi se lahko predvidevalo tudi zmanjšanje prostorske izključenosti posameznih skupin. Vprašanje segregacije danes avtorji tako povezujejo s širšimi procesi in jih navezujejo na razvoj od moderne k postmoderne dobi. Nekateri avtorji (npr. Poulsen, Forrest, Johnston, 2002) tako ugotavljajo, da je za postmoderna mesta v primerjavi z mesti moderne značilna večja fragmentiranost, razdrobljenost, kar pomeni da segregacija migrantov ni tako izrazita. To je bilo potrjeno na primerjavi modernih mest Chicago in New York glede na postmoderne mesti Los Angeles in Miami. V Los Angelesu in Miamiu je obstajala namreč večja delitev prostora med štirimi glavnimi etničnimi skupinami, kot to velja za New York in Chicago. Hkrati je v prvih dveh mestih tudi manj izoliranih gostiteljskih skupnosti, tj. skupnosti, kjer je delež belcev nad 80%. To tezo bi v slovenskem prostoru težko preverili zaradi splošno majhnega deleža tujih etničnih skupin.

Posledice prostorske koncentracije so mnogovrstne, med njimi pa bi izpostavili stigmatiziranje soseske. Van Kempen in Ozuekren (1998) ugotavljata, da ima lahko prostorska koncentracija negativno podobo med populacijo, kar pa lahko vodi v samoizpolnjujoče se napovedi. "Torej, soseske z večjo koncentracijo lahko postanejo gojišče nesreče/revščine, zato ker so percipirane kot take" (Van Kempen, Ozuekren, 1998, 1634). Primer,

kjer večja koncentracija migrantov pripelje do stigmatizacije soseske, je na primer soseska Nove Fužine, za katero v Ljubljani velja, da ima višjo stopnjo kriminala, večji delež socialno ogroženih ipd. Da gre predvsem za subjektivne percepcije ljudi, verjetno na podlagi določenih predsodkov o migrantskih populacijah, kažejo podatki Rdečega križa in pa policije, ki ne potrjujejo prepričanj o višji stopnji revščine in kriminala (Dragoš in Leskošek, 2003, 57-58). Da ima soseska Nove Fužine negativen sloves v Ljubljani se zavedajo tudi sami prebivalci soseske. Tako je kar 74% respondentov v raziskavi Restate (ki se je izvajala v soseski Nove Fužine) izjavilo, da je sloves soseske slab. Hkrati pa se s tem slovesom večina respondentov oz. skoraj enak delež respondentov (72%) ni strinjal (Černič Mali et al., 2004). To pomeni, da so ta negativni sloves dojemali kot neupravičen in torej izhajajoč predvsem iz predsodkov drugih izven soseske, ne pa iz dejanskega stanja v soseski.

Na soseske z večjim deležem migrantov se torej pogosto veže tudi stigma. Ta se povezuje tudi s stališči oz. predsodki, ki jih ljudje gojijo do samih stanovalcev sosesk, kot predstavnikov drugih etničnih skupin oz. kot migrantov. V nekem smislu bi se lahko govorilo tudi o začaranem krogu, saj negativna stališča vplivajo na večjo željo po segregaciji, hkrati pa obstaja tudi obratna povezava, saj segregacija povečuje negativen odnos do migrantov. Goldsmith (1997) poudarja, da segregacija lahko vodi v zmanjšanje empatije do tistih, ki prebivajo drugje; lahko vodi v površno razumevanje (osnovano na govoricah, časopisih ipd.), nepoznavanje pa potem vodi v netoleranco in strah (Van Kempen, Ozuekren, 1998, 1634).

Sl. 1: V Sloveniji stanovanjska politika ni posebej poudarjena kot pomemben dejavnik pri procesu vključevanja ljudi v družbo (foto: A. Obid).

Fig. 1: Slovene housing policy fails to be presented as an important factor in the process of integration of migrants into the society (photo: A. Obid).

STALIŠČA DO MIGRANTOV

Ker stališča do migrantov vplivajo na željo po segregaciji, bodo v nadaljevanju na kratko analizirana. V raziskavah vrednot, kot na primer EVS - evropska raziskava vrednot, se z vprašanjem "koga ne bi imeli za soseda?" ugotavlja stopnjo sprejemanja in tolerance do drugačnih. To vprašanje je zanimivo tudi v njegovem dobesednem pomenu, saj nakazuje željo po prostorski ločitvi od nekaterih skupin.

Glede na podatke Evropske raziskave vrednot - EVS (1999) je v Sloveniji delež ljudi, ki ne bi imeli za sosede imigrante ali tuje delavce 16%, kar je nekoliko nižje, kot je to značilno za države vzhodne Evrope (Slovaška – 22,9%, Češka – 19,4%, Bolgarija – 24,6%, Romunija – 21,1%). Delež je primerljiv s tistim v Veliki Britaniji (15,5%), Italiji (16,5%), Belgiji (16,1%) in Avstriji (12,2%), je pa hkrati precej višji, kot je to značilno za nekatere druge države Evropske unije (Nizozemska – 5,3%, Švedska 2,8%, Nemčija – 8,6%).

Delež ljudi v Sloveniji, ki ne bi živeli v bližini migrantov, torej ni visok in ne nakazuje izrazite težnje po prostorskem ločevanju. Za primerjavo se lahko pove, da je stališče do Romov precej bolj negativno in kaže na izrazitejšo težnjo po prostorski ločitvi, saj dobra tretjina respondentov ne bi želela imeti Rome za sosede. Pa tudi tukaj Slovenija ne izstopa glede na druge evropske države. Primerljive deleže imajo na primer Francija, Velika Britanija in Nemčija.

Tabela 6: Koga ne bi želeli za soseda (delež).

Table 6: Whom you would not want for a neighbour (share).

Ljudi s kriminalno kartoteko	40,5
Drugih ras	12
Velikih družin	9,1
Alkoholikov	69,3
Muslimanov	22,6
Imigrantov in tujih delavcev	16
Židov	16,8
Romov	36,6

Vir: European values study, the third wave. The sourcebook of the 1999/2000.

Zakaj pride do težnje po izključitvi, je kompleksno vprašanje. McLaren (2003) na primer ugotavlja, da ima želja po izključevanju (izgonu) imigrantov osnovo predvsem na percepciji kulturne in religiozne grožnje (simbolna raven) ter grožnje splošnemu ekonomskemu blagostanju državljanov, manj pa je povezana s skrbjo za osebno dobrobit. To bi potrjevala tudi primerjava med državami, saj je razvidno, da imajo ekonomsko bolj razvite države (npr. Švedska, Nizozemska, Nemčija)

manjše deleže tistih, ki ne želijo migranta za soseda, kot to velja za ekonomsko manj razvite države (npr. Bolgarija, Romunija).

Pomen ekonomskih faktorjev v stališčih do migrantov potrjuje tudi dejstvo, da v primeru da obstaja pomanjkanje delovnih mest v Sloveniji, 75% respondentov meni, da bi morali pri zaposlovanju imeti prednost domači delavci pred migranti. Ta delež je precej visok v primerjavi z nekaterimi državami Evropske unije, ki imajo tudi precejšnjo stopnjo imigracije. Tako je na Nizozemskem delež takih, ki dajejo prednost domači delovni sili v primeru pomanjkanja delovnih mest 27,3%, na Švedskem 11,3%, v Franciji 54% in Nemčiji 58,6%.

Stališča do migrantov kaže tudi odnos do tega, ali naj migranti obdržijo svojo kulturo, navade in običaje. Klinar (1991, 373) je že pred več kot desetletjem ugotavljal, da so bila stališča do migrantov v Sloveniji v smeri delne adaptacije (naučiti se slovensščino, prilagoditev slovenskim razmeram) ter delnega kulturnega pluralizma (naj doma uporabljajo svoj jezik, ohranjajo svojo kulturo). Rezultati Evropske raziskave vrednot (1999) v Sloveniji kažejo, da 30,8% respondentov meni, da je za družbo boljše, če migranti obdržijo svoje navade in običaje, medtem ko 69,2% meni, da bi bilo boljše, da imigranti prevzamejo navade države, v kateri so. Večinsko je torej mnenje, da je s strani migrantov potrebna določena stopnja adaptacije, prilagoditve na novo državo. Zanimivo je, da države, ki so bolj odprte do migrantov (manjši je delež tistih, ki ne bi imeli migranta za soseda), niso nujno tudi bolj naklonjene k temu, da migranti ohranijo svoje navade, ampak prej nasprotno. Tako v večini razvitih držav večji delež (več kot polovica) respondentov meni, da morajo migranti prevzeti navade gostujoče dežele (npr. v Nemčiji, Franciji, Belgiji, na Nizozemskem, na Švedskem, ..., kjer so deleži podobni kot v Sloveniji). Nasprotno pa v državah, ki manj sprejemajo migrante, večji delež meni, da bi ti morali ohraniti svoje navade (npr. Romunija, Bolgarija, Grčija, ...). Pri tem je še danes relevantna Klinarjeva ugotovitev: "Bistvo načela integracije je v tem, da se migranti bolj približajo imigrantski družbi, če jim je dopuščeno, da ohranijo svoje etnične značilnosti, kulturno dediščino in tradicije" (Klinar, 1985, 74).

POLITIKE VKLJUČEVANJA

Pri preprečevanju prostorskega ločevanja migrantov igra pomembno vlogo integracijska politika. Migracijska politika se v celotnem evropskem prostoru pogosto bolj usmerja na omejevanje migracije, nadzor ipd., manj pa na vključevanje prispelih migrantov. Tako ni nenavadno, da mnogi Evropo imenujejo kar "trdnjava Evropa". Vlade namreč sprejemajo stroge pogoje za vstop v državo ter nadalje za pridobivanje pravic znotraj nje. Manj pa se usmerjajo na pomoč migrantom pri nji-

hovem vključevanju v gostujočo družbo. To se pogosto povezuje tudi z ekonomskimi krizami v gostujočih državah, s povečevanjem brezposelnosti ter s porastom moči t.i. nacionalističnih strank.

V Sloveniji je sicer integracija migrantov v družbo do določene mere razvita. V letu 1999 so bile v Sloveniji sprejete osnove integracijske politike v Resoluciji o imigracijski politiki v Sloveniji (UL, 40/1999). Imigracijska politika naj bi tako vključevala regulacijo migracij, azilno politiko ter integracijsko politiko. V letu 2002 je bila sprejeta tudi Resolucija o migracijski politiki (UL, 106/2002), ki naj bi potrjevala in dopolnjevala načela in cilje Resolucije o imigracijski politiki. Glavne usmeritve te politike so solidarnost, odgovornost državljanov in države, spoštovanje človekovih pravic, princip svobode, enakosti in sodelovanja. Na tej osnovi naj bi se dodatno delovalo na vključevanju migrantov v družbo.

Ena od politik, kjer je razvidno vključevanje migrantov, je Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah (UL, 51/2002), kjer je definirano, da imajo tudi tujci s stalnim prebivališčem v Sloveniji pravico do glasovanja na lokalnih volitvah. To kaže na pomembno politično vključitev migrantov, saj jim daje moč soodločanja oz. vplivanja na lokalne zadeve. Nadalje je primer integracijske politike tudi Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (UL, 96/2002), v katerem je določeno, da naj bi Slovenija sofinancirala projekte, ki so usmerjeni v vključevanje manjšin in priseljencev.

Te politike kažejo na delno zavedanje problematike vključevanja migrantov v gostujočo družbo. Vendar pa mnogi analitiki opozarjajo, da je integracijska politika v Sloveniji še premalo razvita, predvsem v smislu njenega izvajanja oz. implementacije načel v dejanskosti (npr. Zavrtnik Zimic, 2004; Bešter, 2003). Med politikami integracije tudi ne zasledimo usmeritev, ki bi težile k vključevanju migrantov na stanovanjskem področju. Zavrtnik Zimic (2004) v svojem opozorilu, katera področja mora integracijska politika pokrivati, vključiti tudi stanovanjsko področje (poleg zdravstva, ekonomske integracije, izobraževanja, socialne varnosti, politične integracije itd.).

Zakonodaja predstavlja s svojimi omejitvami oz. glede na svojo odprtost enega od resursov za imigrante. Poleg zakonodaje so pomembni resursi še finančni, socialni in kognitivni (po Van Kempen, Ozuekren, 1998). V primeru diskriminativne zakonodaje, ki migrantom ne daje možnosti dostopa do različnih oblik reševanja stanovanjskega vprašanja, je slednjim odvzet ta vir. Kempen in Ozuekren (1998) menita, da ima lahko diskriminatorna zakonodaja in prek tega zmanjšanje dostopa migrantov do npr. socialnih stanovanj neposreden učinek na segregacijo in koncentracijo migrantov. Na nizko stopnjo integracije migrantov na stanovanjskem področju kaže na primer dejstvo, da posamezniki s tujim državljanstvom in stalnim prebivališčem v Sloveniji ne

morejo kandidirati na razpisih za socialna oz. neprofitna stanovanja. Izjema so tujci iz držav Evropske unije. Nekoliko boljši je položaj tujcev s stalnim bivališčem glede dostopa do pomoči pri plačilu najemnine, saj imajo do slednje pravico. Integracija na stanovanjskem področju se tako primarno naslavlja le na romsko manjšino, kjer je problematika izključenosti in segregacije izrazita.

Poleg splošnih politik na stanovanjskem področju, ki bi se ukvarjale z vprašanjem migrantov, pa v Sloveniji ni (delno morda tudi zaradi manj pereče problematike) posebnih politik za reševanje prostorskega ločevanja in koncentracije migrantov. Manjša stopnja segregacije v Sloveniji se delno ujema s trendi v državah južne Evrope, kot jih je opazovala Arbaci (2004). "Južnoevropska multietnična mesta so zaznamovana z oblikami socio-prostorske izključenosti in marginalizacije, ki so skrite v vzorcih etnične prostorske disperzije in desegregacije ravno toliko kot v vzorcih etnične koncentracije". Tako za južno Evropo naj ne bi bili značilna izrazita segregacija, kot to velja za severno Evropo. Prostorsko izključenost, ki ni povezana s koncentracijo, pa je še težje ciljati z določeno politiko, ampak jo je potrebno nasloviti znotraj širšega sistema (Arbaci, 2004).

Politike, osredotočene na problematiko koncentracije migrantov, pa so precej razširjene drugod v Evropi. Tako na primer obstajajo na Švedskem od leta 1998 na nacionalni ravni sprejete t.i. metropolitanske politike. Glavna cilja teh politik sta ekonomski razvoj urbanih področij ter zmanjšanje socialne, etnične in diskriminatorne segregacije v urbanih območjih. Politike so neposredno usmerjene na deprivilegirana območja znotraj mesta (segregirane soseske) (Newsletter, 2004).

Vendar pa je na tem mestu treba opozoriti, da sama segregacija ni nujno nekaj negativnega oz. sama po sebi stvar, ki bi jo morale naslavljal različne politike. Negativne so lahko predvsem določene posledice segregacije, kot npr. kriminal ali revščina. Zato tudi prisilna desegregacija, to je razseljevanje ljudi oz. usmerjenost k prisilnemu ustvarjanju določenega socialnega 'miksa' ni dobrodošla. To naslovita tudi Häuserman in Siebel (2001, 81): "Prisilna desegregacija ni nič boljša kot prisilna segregacija. Občinske oblasti se ne bi smele boriti proti prostovoljni segregaciji, ampak bi se morale distancirati od iluzornega in škodljivega cilja razprševanja imigrantov po mestu ter bi morale usmeriti politike v območja, kjer migranti trenutno živijo". Poudarek je torej na prostovoljni izbiri bivanja, ne glede na to ali je to v soseski z visokim ali nizkim deležem migrantov. Pomembno je koncentriranje revščine in drugih družbenih problemov, ki jih je potrebno reševati, ne pa visok delež migrantov sam na sebi.

Skleniti je torej mogoče, da vprašanje bivanja migrantov (predvsem posameznikov iz republik bivše Jugoslavije) v Sloveniji ni definirano kot politično vprašanje. Ena opredelitev družbenega vprašanja je, da vpra-

šanje postane težava in je priznано kot družbeno vprašanje šele takrat, ko zadostno število dovolj vplivnih ljudi meni, da gre za težavo, ki terja ukrepanje (Hogwood, Gunn, 1984 v Mandič 1999b, 39). Parsons opredeli, da vprašanje obstaja v političnem smislu takrat, ko vpliva na neko drugo skupino oz. jo ogroža (Parsons, 1995, 87). Značilnosti družbenega vprašanja se torej lahko navede v naslednjih točkah: (1) stanje v družbi mora biti opredeljeno z vidika posledic, ki jih ima za družbo, zaradi česar postane to stanje problematično, (2) prepoznati ga mora širša populacija v družbi ali pa manjše skupine, ki pa imajo v družbi moč, (3) obstaja prepričanje, da je treba ukrepati, da bi se to vprašanje (stanje v družbi) spremenilo (Filipović, 2002). Vprašanje stanovanjske segregacije in širše stanovanjsko vprašanje migrantov ne izpolnjuje nobenega teh pogojev, zaradi česar torej ni vstopilo na politično agendo. Nasprotno pa velja za mnoge evropske države, kjer je to vprašanje na politični agendi že dalj časa.

SKLEP

Na stanovanjsko vprašanje migrantov vpliva veliko faktorjev, od makro, kot je na primer migracijska poli-

tika, do bolj mikro dogajanj v lokalnem prostoru, na kar se navezuje oblikovanje in razvoj sosesk. Poleg tega igrajo pomembno vlogo tudi vrednostne orientacije, ki se odražajo tako na makro političnih usmeritvah, pri sprejemanju različnih politik oz. tudi pri samem oblikovanju dnevnega reda politikov, kot na mikro nivoju, kjer se oblikuje dejanski položaj migrantov in kjer se slednji lahko srečujejo tudi z diskriminacijo.

Stanovanjski položaj migrantov ostaja precejšnja neznanca. Pri tem je morda najpomembnejše to, da njihovo stanovanjsko vprašanje ni deležno skoraj nobene pozornosti politike. Kaže se torej potreba po raziskavah, ki bi osvetlile to vprašanje. Pri tem je potrebno stanovanjsko vprašanje migrantov opazovati v širšem kontekstu izključenosti oz. vključenosti migrantov v gostiteljsko družbo. Gre namreč za en del potencialne izključenosti in depriviligiranosti določene skupine ljudi, ki lahko v gostujoči družbi predstavlja precejšen delež. Stanovanjski sistem ima namreč pri vprašanjih vključevanja pomembno vlogo, ki pa se je morda nekatere države ne zavedajo dovolj. Relevantna je na primer ugotovitev S. Arbaci (2004), da so stanovanjski sistemi v južni Evropi igrali bolj obrobno vlogo pri uresničevanju ciljev kot so socialna, ekonomska in etnična vključitev.

THE HOUSING ASPECT OF THE EXCLUSION OF MIGRANTS IN SLOVENIA

Maša FILIPOVIĆ

University of Ljubljana, Faculty of social sciences, Institute of social sciences, SI-1000 Ljubljana, Kardeljeva ploščad 5
e-mail: masa.filipovic@fdv.uni-lj.si

SUMMARY

The article offers a brief view of the housing issue of migrants in Slovenia, from the perspective of the degree of inclusion of migrants in the host society.⁵ The main topic of the article is thus the housing standards of the migrants, studied primarily from the viewpoint of housing status and furnishing of the flats, as well as their spatial positions. Today the migrants' housing standard does not differ much from that of the majority population, at least as far as basic furnishing of the flats and housing status are concerned. On the basis of selected cases the author tries to ascertain whether there are any instances of spatial concentration of migrants and what effect that bears on the evaluation of such neighbourhoods. This type of neighbourhood can in fact be stigmatized, as it is usually associated with greater poverty and crime levels, although such a stigma is not necessarily legitimate and often just represents a common prejudice against and stereotype about migrants. Political initiatives – with an emphasis on integration – are of great importance in solving such issues, but as the author points out, there is a lack of such initiatives in this field. In fact, Slovene housing policy fails to be presented as an important factor in the process of integration of migrants into the society.

Key words: migrants, housing issue, segregation, exclusion

5 In some of its parts this article draws on the findings of the research by Mandič, Boškić, Filipović and Pezdir (2004).

VIRI IN LITERATURA

- Arabaci, S. (2004):** Southern european multiethnic cities and the eduring housing crisis. Referat predstavljen na ENHR konferenci, 2. julij – 6 julij 2004. Cambridge.
- Bauman, Z. (2001):** Community. Seeking safety in an insecure world. Cambridge, Polity Press.
- Bešter, R. (2003):** Immigrant Integration Policies. V: Pajnik, M., Zavratnik Zimic, S. (eds.): Migracije, globalizacija, Evropska unija. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- Črnič Mali, B. et al. (2003):** Large housing estates in Slovenia. Overview of developments and problems in Ljubljana and Koper. Restate report 2g. Utrecht, Utrecht university, Faculty of Geosciences.
- Črnič Mali, B. et al. (2004):** Large housing estates in Slovenia. Restate Report WP6/D10. Utrecht, Utrecht University, Faculty of Geosciences.
- Dolenc, D. (2003):** Migracije z območja nekdanje Jugoslavije v Slovenijo in njihovi sociografski učinki. Magistrsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Dragoš, S., Leskošek, V. (2003):** Družbena neenakost in socialni kapital. Zbirka Politike. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- Edgar, B., Doherty, J., Meert, H. (2002):** Access to housing – Homelessness and vulnerability in Europe. Bristol, The Policy Press.
- Filipović, M. (2002):** Javna politika in konstruiranje družbenega vprašanja – primer stanovanja starejših. V: Mandič, S., Filipović, M. (eds.): Stanovanjske študije. Znanstvena knjižnica. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede, 45–68.
- Friedrichs, J. (1998):** Ethnic segregation in Cologne, Germany, 1984–1994. Urban studies, 35, 10. Abingdon, 1745–1763. <http://proquest.umi.com>.
- Gantar, P., Kos, D. (1988):** Problemi socialne in prostorske strukture krajevne skupnosti rakova Jelša v Ljubljani. Raziskovalno poročilo. Ljubljana, FSPN.
- Halman, L. (2000):** The European values study, the third wave. The sourcebook of the 1999/2000 European values study surveys. EVS. WORC. Tilburg, Tilburg University.
- Häuserman, H., Siebel, W. (2001):** Soziale Integration und etnische schichtung – Zusammenhänge zwischen raumlicher und sozialer Integration. Gutachten im Auftrag der Unabhängigen Kommission Zuwanderung. Berlin – Oldenburg.
- Johnston, R., Forrest, J., Poulsen, M. (2002):** The ethnic geography of ethnicities. Ethnicities, 2, 2002, 2. London, 209–235.
- Klinar, P. (1985):** Mednarodne migracije v kriznih razmerah. Sociološka in politološka knjižnica 18. Maribor, Obzorja.
- Klinar, P. (1991):** O mednacionalnih odnosih v Sloveniji. Teorija in praksa, 28, 3-4. Ljubljana, 370–383.
- Klinar, P. (1993):** Sodobni trendi mednarodnih migracij. Teorija in praksa, 30, 5-6. Ljubljana, 395–406.
- Klinar, P. (1994):** Social and ethnic stratification. Global social and ethnic relations. Družboslovne razprave, 10, 15-16. Ljubljana, 99–116.
- Mandič, S. (1984):** O stanovanjski segregaciji. Družboslovne razprave, 1. Ljubljana, 133–146.
- Mandič, S. (1986):** O distribuciji stanovanjskih virov v Sloveniji. Družboslovne razprave, 3, 4. Ljubljana, 59–71.
- Mandič, S. (1996):** Stanovanje in država. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Mandič, S. (1999a):** Stanovanjska tveganja, ranljive skupine in novi pogledi. V: Mandič, S. (ed.): Pravica do stanovanja. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo.
- Mandič, S. (1999b):** Odgovornost države in novi programi. V: Mandič, S. (ed.): Pravica do stanovanja. Ljubljana, Visoka šola za socialno delo.
- Mandič, S., Boškič, R., Filipović, M., Pezdir, T. (2004):** Policy measures to ensure access to decent housing for migrations and ethnic minorities: Slovenian national report. Ljubljana, University of Ljubljana, Faculty of social sciences.
- McLaren, L. M. (2003):** Anti-immigrant prejudice in Europe: contact, threat perception and preferences for the exclusion of migrants. Social Forces, 81, 3. Chapel Hill, N. C., 909–936. <http://proquest.umi.com>.
- Murie, A., Knorr-Siedow, T., van Kempen, R. (2003):** Large scale housing estates in Europe: general developments and theoretical backgrounds. RESTATE project: Good practices and new visions for sustainable neighbours and cities (report 1). Utrecht.
- Newsletter (2004):** Peer Review in the field of social inclusion policies. Sweden. Local development as a tool to stop segregation in vulnerable metropolitan areas. Newsletter 1, 2004.
- Novak, M. (1991):** Nekateri značilnosti kvalitete življenja migrantov v Jugoslaviji. Družboslovne razprave, 8, 12. Ljubljana, 139–155.
- Pajnik, M., Zavratnik Zimic, S. (2003):** Migracije, globalizacija, Evropska unija. Ljubljana, Mirovni inštitut.
- Parsons, W. (1995):** Public policy; An introduction to the theory and practice of policy analysis. Cheltenham (UK), Edward Elgar.
- Poulsen, M., Forrest, J., Johnston, R. (2002):** From modern to post-modern? Contemporary ethnic residential segregation in four US metropolitan areas. Cities, 19, 3, New York, 161-172. <http://www.sciencedirect.com>.
- Resolucija (1993):** Resolucija OZN o človekovi pravici do primerne stanovanja. <http://www.unchr.ch>.
- Saunders, P. (1993):** Social theory and the urban question. London – New York, Routledge.
- Trbanc, M. (1996):** Social exclusion. The concept and data indicating exclusion in Slovenia. Družboslovne razprave, 22, 12/13. Ljubljana, 99–114.
- UL, 40/1999 –** Uradni list RS 40/1999. Resolucija o imigracijski politiki v Sloveniji.

UL, 51/2002 – Uradni list RS 51/2002. Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o lokalnih volitvah 2002.

UL, 96/2002 – Uradni list RS 96/2002. Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo 2002. [Http://www.sviz-sl.si/files/predpisi/zakon19.pdf](http://www.sviz-sl.si/files/predpisi/zakon19.pdf).

UL, 106/2002 – Uradni list RS 106/2002. Resolucija o migracijski politiki 2002.

UPB (2004): Urad za priseljevanje in begunce. [Http://www.gov.si:80/vrs/slo/ministrstva/urad-za-priseljevanje-in-begunce.html](http://www.gov.si:80/vrs/slo/ministrstva/urad-za-priseljevanje-in-begunce.html).

Van der Land, M. (2004): Housing choice and satisfaction in urban concentration areas. Referat predstavljen na ENHR konferenci, 2. julij – 6. julij 2004. Cambridge.

Van Kempen, R., Ozuekren, A. S. (1998): Ethnic segregation in cities: new forms and explanations in a dynamic world. *Urban studies*, 35, 10, Abingdon, 1631–1656. [Http://proquest.umi.com](http://proquest.umi.com).

Williams, O. P. (1990): Bivalne skupnosti in nova urbana oblika. Post-industrijski urbanizem in nove oblike socialne segregacije. *Družboslovne razprave*, 7, 10. Ljubljana, 77–91.

Zavratnik Zimic, S. (2000): Koncept družbene izključenosti v analizi marginalnih etničnih skupin. *Teorija in praksa*, 37, 5. Ljubljana, 832–848.

Zavratnik Zimic, S. (2004): Sharing experiences: migration trends in selected applicant countries and lessons learned from the new countries of immigration in the EU and Austria. Volume VI – Slovenia. Vienna, International organisation for migration.